

UDK: 929 Jareb, J (049)
 Stručni članak
 Primljeno: 20. 12. 2002.

Razgovor s dr. Jerom Jarebom u povodu 80. godišnjice njegova života

Razgovarao prof. dr. Hrvoje MATKOVIĆ
 Zagreb, Republika Hrvatska

H. Matković: Jeru Jareba poznajem iz srednjoškolskih dana kada smo pohađali gimnaziju u Šibeniku. Velika, lijepa i impozantna zgrada s fasadom obloženom bijelim kamenom, izgrađena na padinama brijega, tada na periferiji grada, bila je naše svakodnevno sastajalište, gdje smo primali nova znanja i spoznaje o životu i svijetu oko nas i, dakako, maštali o budućnosti. Jere Jareb započeo je gimnazijsko školovanje kao sjemeništarac. Kasnije je krenuo drugim životnim smjerom. Pitamo ga: kako je teklo Tvoje djetinjstvo do gimnazijskog školovanja?

J. Jareb: Prije nego progovorim o gimnazijskim danima, mislim da je potrebno nešto reći o mojoj obitelji i godinama koje su prethodile gimnaziji. Rođen sam u Prvić Šepurini 3. svibnja 1922. u kući mog djeda po majci Markijola Kursara, nedaleko od kuće u kojoj je rođen sluga Božji o. Ante Antić kao i od kuće suvremenog hrvatskog povjesničara dr. Ljubomira Antića. Moj otac Marko Jareb rođen je u Prvić Luci. Prvić Luka je mjesto u koje su se naselili Jarebi iz Hercegovine bježeći pred Turcima koncem 15. stoljeća. Odatle su se Jarebi početkom 20. stoljeća širili dalje u Sovlju, Tribunj, Pakoštane itd. Pored dalmatinskih Jareba postoje i Jarebi u okolici Slunja (Rastoke, Gornja i Donja Podmelnica), koji nemaju veze barem kroz posljednjih pet stoljeća s Jarebima iz Prvić Luke. Moj otac Marko, rođen u obitelji od tri brata i četiri sestre, vrlo je malo naslijedio od očevog imanja. Već kao petnaestogodišnjak počeo je ploviti morem kao mali od palube i mali od kužine. U Prvom svjetskom ratu bio je vojnikom na Sočanskoj fronti, zarobljen od Talijana, smješten u zarobljeničkom logoru na otoku Asinara kod Sardinije i vraćen u svoje rodno selo Prvić Luka 1919. Tada mu je bilo vrijeme za ženidbu (rođen je 1896.) te mu je teta Anka Vlahov rođena Antić, sestra njegove majke Matije umrle 1917., namjerila tada jedinicu kćer Markijola i Barice Kursar, Tadu. Matija i Anka Antić inače su tete sluge Božjega o. Antića, sestre njegovog oca. Tade Kursar je jedina ostala na životu od dvanaest braće i sestara. Španjolska groznica pokosila je u njezinoj obitelji četvero odrasle djece. Dakle, moj se je otac priženio - došao ulaštvo, kako se kaže u okolici Šibenika - u obitelj Markijola Kursara. Moji roditelji vjenča-

li su se u srpnju 1921., a otac Marko, 27 dana prije moga rođenja, u travnju 1922. odlazi trbuhom za kruhom. Otišao je u Trst i ukrcao se kao mornar na prekooceanski brod Kožulićeve linije. Čim je brod stigao u kanadsku luku Montreal, moj je otac skočio s broda, kako se kaže, i zaposlio u kuhinji hotela Carlton. Kad je zaradio nešto novca, ilegalno je prešao u Sjedinjene Američke Države. Radio je u Buffalu, država New York, u tvornici aluminija oko četiri godine. Preselio se je u New York City 1926. ili 1927. i u prosincu 1929. povratio se je u domovinu, te me po prvi put vidio kada sam imao više od sedam godina. Po drugi put se je legalno uselio u SAD u prosincu 1938. i tamo ostao do mirovine, te se pod staračke dane povratio u domovinu 1967. Umro je u studenome 1978.

Za vrijeme zaposlenja u Buffalu otac je uštedio toliko novca, da je moj djed Markijol kupio zemljište i sagradio našu kuću na kopnu, na Srimi, u ljeti 1924. Skupa s obitelji preselio sam se u našu novu kuću na Srimi i tamo živio stalno do rujna 1928., kada sam počeo polaziti pučku školu u Prvić Šepurini jer Srma nije imala ni škole, ni crkve, ni groblja. U Šepurini sam stanovao u obitelji moje tete po majci Šimake Franić, sestre moje bake Barice Kursar.

Svršio sam u Šepurini pet razreda pučke škole, 1928.-1933. Imam najbolje uspomene na moje učitelje Ivu Naglera i Lina Milića. Milić je podučavao prva tri razreda, a Nagler od četvrtog nadalje. Nagler je bio stariji od Linića i završio je hrvatsku učiteljsku školu u Zadru koja je uzgojila veliki broj hrvatskih učitelja u Dalmaciji prije 1918. Nagler nam je diktirao kratke sastavke iz povijesti Šibenika, općine Zlarin i okolnih mjesta kao i kratke sadržaje iz nacionalne povijesti. Sve sam sam te diktate imao uredno napisane u velikoj bilježnici koja je skupa s mojim knjigama izgorjela u našoj kući na Srimi u svibnju 1943. kada su cijelo selo zapalili talijanski okupatori, naši vjekovni narodni neprijatelji. Moje pohađanje pučke škole pada u razdoblje diktature kralja Aleksandra. Ostao mi je u sjećanju mjesečnik *Mlado Jugoslavenče*, izdavan u Beogradu vjerojatno od Ministarstva narodne prosvjete, koje je naš učitelj Nagler prodavao đacima. Mjesečnik je bio tako pisan da je trebao stvarati Jugoslavene od mladih Hrvata. Razumije se učitelji su se prilagođavali tome smjeru možda i više nego što su trebali. U Prvić Šepurini bio je 1934. ili 1935. položen kamen temeljac za novu školsku zgradu. Tom je zgodom održana svečanost vjerskog blagoslova kamena temeljca. Učitelj Linić je uvježbao čak da otpjevaju himnu Svetom Savi, "srpske crkve i škole svetiteljskoj glavi". Ako me sjećanje ne vara, hrvatska historiografija nije posvetila nijednog rada ovom srpskom duševnom nasilju nad hrvatskom djecom u vrijeme kraljevske diktature. Za vrijeme diktature imenovan je nadzornikom pučkih škola u kotaru Šibenik domaći Srbin Miloš Triva, a njegov brat Marko Triva postat će u ljeti 1934. ravnateljem šibenske gimnazije.

Matković: Što se značajno događalo u šibenskom razdoblju Tvog života, odnosno u đачkim danima provedenim u Šibeniku?

Jareb: Šibensku realnu gimnaziju klasično odjeljenje pohađao sam od jeseni 1933. do proljeća 1941. Tada su djeca iz siromašnih obitelji, da bi mogla nastaviti školovanje, odlazila u sjemenište. I ja, kao dijete siromašnih roditelja primljen sam u Biskupsko sjemenište u Šibeniku. Kad sam se upisao u gimnaziju 1933. njen ravnatelj je bio Svetislav Banica, vojvođanski Srbin. Ne sjećam se kada je bio imenovan ravnateljem. Njega je naslijedio, kao što sam već rekao, domaći Srbin Marko Triva koji je na tom položaju ostao do konca studenoga ili početka prosinca 1938. Njega su slijedili v. d. ravnatelja profesori Franjo Dujmović i Jakov Kostović, te onda Jakša Herceg, profesor iz splitske gimnazije. Za vrijeme Banovine Hrvatske, valjda u jesen 1939., imenovan je ravnateljem Jerolim Mirić i na tom položaju ostao do 1941., sloma Jugoslavije.

Svojevoljni odlazak, bolje rečeno bijeg, ravnatelja Marka Trive iz Šibenika u Beograd uopće nije spomenut u *Spomenici šibenske gimnazije* te je potrebno o tome reći nekoliko riječi. U predizbornoj borbi za izbore za Narodnu skupštinu u Beogradu koji su se trebali održati 11. prosinca 1938. dogodilo se je krvoproliće na izbornoj skupštini HSS-a u primoštenskim zaselcima. Jugoslavenski oružnici pucali su na miran narod prisutan toj skupštini. Bila su ubijena četiri hrvatska seljaka i više njih ranjeno. Svi su bili prevezeni u šibensku bolnicu. Svečani sprovodni oproštaj, žrtvama srpskog bezumlja, bio je održan na šibenskoj Poljani, središtu grada. Bio sam tada u šestom razredu gimnazije. Većina našega razreda kao i mnogi đaci iz ostalih razreda umjesto u školu otišli su na sprovod. Predstavnik HSS-a Šime Belamarić, iz Mandaline, šibenskog predgrada, u svom govoru pohvalio je rodoljubni korak hrvatske gimnazijske mladeži koja prisustvuje sprovodu usprkos zabrani ravnatelja Trive. Na te smo riječi mi prisutni gimnazijalci spontano povikali: Dolje direktor Triva. Netko je odmah dojavio Trivi da cijela šibenska Poljana viče protiv njega. Triva je spakovao najnužnije stvari i istog dana s obitelji večernjim vlakom oputovao u Beograd.

U profesorskom zboru imali smo vrijedne profesore i prave hrvatske rodoljube. S njima se je družio i profesor Sava Šiniković, Srbin iz okolice Knina, koji je predavao zemljopis. Od mojih profesora spomenuo bih samo trojicu iako bi mnogi drugi zavrijedili da ih se spomene i pohvali. Profesor Anka Milošević podrijetlom iz Boke kotorske, čija je obitelj posjedovala ljekarnu u Šibeniku, bila mi je profesor povijesti u višim razredima gimnazije i poticala moj interes za hrvatsku povijest. Profesor Ivan Ostojić bio mi je profesorom povijesti u osmom razredu. On kao i nekoliko drugih mladih profesora bili su namješteni u vrijeme Banovine Hrvatske. Ostojić je također poticao moj interes za povijest i njemu moram zahvaliti moj prvi povijesni rad. Savjetovao mi je da obradim usporedbu između Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. i Ukaza o Banovini Hrvat-

skoj iz kolovoza 1939. Čitao sam taj rad u mojem razredu i bio vrlo pohvaljen od profesora Ostojića. Taj je moj prvijenac također izgorio u mojoj kući na Srimi koju su zapalili Talijani, kako već rekoah, u svibnju 1943. Profesor Ante Šupuk koji mi je bio profesorom hrvatskoga jezika i književnosti u sedmom razredu, oduševio me svojim predavanjima i temama za školske pismene zadaće.

Zaslugom ministra građevina u Stojadinovićevoj vladi, 1935.-1939., dr. Marka Kožula, inače ranije Radićevog narodnog zastupnika u Šibeniku na izborima 1923., 1925. i 1927., Šibenik je dobio novu gimnazijsku zgradu na podnožju Šubićevca koju si lijepo opisao u pitanju postavljenoj meni. Preselili smo se u novu zgradu svibnja 1937., na koncu moga četvrtog razreda. Stara gimnazija bila je u nekoliko povezanih starih zgrada između Hotela Krke i glavne pošte. Kožul je također zaslužan za gradnju nove zgrade šibenske carinarnice, gradnju trgovačke luke u Šibeniku, probijanju ceste između pošte i stare gimnazije, te izgradnju Jadranske ceste od Zadra do Šibenika. Bez sumnje je poticao i izgradnju tvornice aluminijske u Lozovcu kod Šibenika. Čini mi se da njegov uspjeh u izgradnji Šibenika nije dovoljno poznat današnjim hrvatskim generacijama i da mu se Šibenik nije dostojno odužio za njegove uspjehe i nastojanja.

Za vrijeme naših gimnazijskih godina sigurno je najveći i najvažniji događaj bio ubojstvo kralja Aleksandra u Marseillesu u Francuskoj 9. listopada 1934. na početku moga drugoga razreda. Ako se točno sjećam, tada nismo imali škole oko desetak dana. Srpsko-jugoslavenska vojska bila je u pripremi i časnici su imali ozbiljna i blijeda lica kada su se vozili ili prolazili šibenskim ulicama. Taj događaj imao je za posljedicu promjenu političke klime u Jugoslaviji. Prvi kraljevski namjesnik knez Pavle Karađorđević pustio je na slobodu dr. Vladka Mačeka, predsjednika HSS, pred Božić 1934. Dr. Maček je bio u zatvoru od siječnja 1933. Uskoro su raspisani izbori, ali po starom izbornom diktatorskom zakonu iz 1931. Taj je zakon bio kopija Mussolinijevog, fašističkog izbornog zakona iz 1924., kojim je Mussolini započeo likvidaciju talijanske demokracije. Prema tom izbornom zakonu, stranka koja dobije nadpolovičnu većinu glasova dobiva odmah 3/4 svih zastupničkih mandata i u posljednjoj četvrtini sudjeluje proporcionalno s ostalim strankama u podjeli mandata. Na izborima od 3. svibnja 1935. Maček je bio na čelu liste Udružene opozicije koja je dobila veliki broj glasova u cijeloj Jugoslaviji. Vladina lista na čelu s predsjednikom vlade Bogoljubom Jeftićem, razumije se, po balkanskom običaju dobila je većinu. Usprkos pobjede Jeftić je uskoro prestao biti predsjednikom vlade. Naslijedio ga je Milan Stojadinović, stari poznati političar Radikalne stranke, koji je bio predsjednikom vlade od lipnja 1935. do veljače 1939. U Stojadinovićevom razdoblju oživio je opet politički život, ali su i nadalje ostali na snazi svi diktatorski zakoni od Ustava od 3. rujna 1931. do svih zakona temeljenih na tom ustavu. Oživjele su organizacije HSS i njezino novinstvo. HSS je ta-

da bila jedina hrvatska stranka u borbi za rješenje hrvatskog pitanja odnosno u borbi za hrvatsku državnu samostalnost. Skoro i svi narodni zastupnici Jugoslavenske Muslimanske Organizacije (JMO) izjašnjavali su se Hrvatima i bili izabrani 1935. na Mačekovoj listi. JMO je u lipnju 1935. ušla u Stojadinovićevu radikalnu vladu kao i Korošćeva Slovenska Ljudska (Pučka) Stranka. Uskoro iza toga organizirana je Jugoslavenska Radikalna Zajednica (JRZ) kao vladajuća koaliciona stranka.

Političke promjene u Jugoslaviji odrazile su se i u Šibeniku. Na izborima 1935. dobio je većinu hrvatskih glasova odvjetnik dr. Šime Vlašić. Veliki udarac za hrvatsku šibensku političku scenu bila je iznenadna smrt dr. Vlašića 1936. jer je kasno stigao na operaciju slijepog crijeva. Kod izbora od 11. prosinca 1938. zastupnički kandidat HSS bio je težak Dane Škarica, zamjenik Vlašića na izborima 1935. Odvjetnik dr. Ante Nikolić, David Sinčić i njihovi sljedbenici udaljuju se tada od HSS. Oni s ostalim hrvatskim nacionalistima upravljaju svoje poglede na dr. Antu Pavelića i njegove ustaše. Hrvatsko pjevačko društvo "Krešimir" bila je organizacija u kojoj su se okupljali od 1937. do 1941. hrvatski nacionalisti u Šibeniku u borbi za hrvatsku državnu samostalnost.

Političke promjene odrazile su se i među nama gimnazijalcima. Tri jake političke skupine bile su tada prisutne među gimnazijskom mladeži: hrvatski nacionalisti, komunisti i ljotičevci. Istaknuta ličnost među hrvatskim nacionalistima bio je naš kolega Milivoj Karamarko, od 1937. povjerenik *Omladine*, mjesečne revije koju je izdavao sveučilišni pododbor Matice hrvatske u Zagrebu, te nešto kasnije povjerenik časopisa *Hrvatska smotra*. *Omladina* se je prodavala na gimnaziji u stotinjak primjerkara, a *Hrvatska smotra* u dosta manjem broju. Karamarko je sedmi razred gimnazije polazio u Splitu i tamo također 1939.-1940. postao vodstvenom ličnošću među splitskom mladeži i članom akademskog kluba "Trumbić". Osmi razred gimnazije Karamarko je opet polazio u Šibeniku. Malobrojne pristaše HSS među gimnazijalcima simpatizirali su hrvatske nacionaliste. Ne znam ništa поближе o komunističkoj gimnazijskoj organizaciji i pretpostavljam da se je o tome pisalo za vrijeme komunističke vladavine 1945.-1990. Mladi hrvatski idealisti jugoslavenske orijentacije, vođeni od našeg starijeg kolege Roke Kaleba, pridružili su se organizaciji Zbor Dimitrija Ljotića. Ljotićevu organizaciju u Šibeniku vodio je odvjetnik Medini. Većina ljotićevaca provela je ratne godine u Beogradu pridruživši se Ljotićevim dobrovoljačkim postrojbama.

Iako se je moj odgovor otegnuo, još bih mogao dosta toga reći o mojim gimnazijskim danima.

Matković: Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. i uspostava Nezavisne Države Hrvatske bili su velika cenzura u novijoj hrvatskoj povijesti. Zbivalo se to u jeku Drugog svjetskog rata koji je trajao već godinu i pol dana. To je bila i velika prijelomnica u životu generacije, koja je upravo toga proljeća završavala gimnazijsko školovanje. Bila je to generacija matu-

ranata kojoj je pripadao i Jere Jareb. Šibenik je prema Rimskim ugovorima iz svibnja 1941. pripao Italiji. Što dalje?

Jareb: Za bombardiranje Beograda i njemačko-talijanski napad na Jugoslaviju doznao sam u šibenskom sjemeništu za vrijeme jutarnje mise, koja je počimala u sedam sati ujutro, na Cvjetnicu 6. travnja 1941. Prvo talijansko avionsko bombardiranje Šibenika dogodilo se je u prijednevnom satima u utorak 8. travnja. Ciljana je uglavnom šibenska željeznička stanica, ali nije bila pogodena. Bombe su padale u kamenjar ispod stanice i u more. Iznenadujuće je bilo da je jedini protuavionski top, koji je pucao na talijanske avione, bio na ratnom brodu "Zmaj", usidrenom u šibenskoj luci. Sjemenišna uprava zaključila je toga dana da svi đaci otputuju čim prije u svoja sela. Toga popodneva s motornim brodom "Lovac" napustio sam Šibenik. "Lovac" je inače redovito svakog dana, osim nedjelje, plovio na liniji Vodice-Šibenik.

Za proglašenja Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu doznao sam oko pet sati poslije podne desetog travnja. Naime, moj župnik u Šepurini don Milivoj Kaić imao je mali radio prijemnik na baterije i čuo je proglas o proglašenju NDH prije pet sati. Pozvao je mene i još nekoliko osoba da poslušamo taj proglas, koji se je ponavljao u kratkim razmacima. Te iste večeri srpski časnici, zapovjednici vojničke baterije na otoku Prviću, napustili su vojsku i zamolili seljake, da ih prebace na kopno. Prevrat u Šibeniku izvršio je ustaški povjerenik za kotar Šibenik Marijan Nikšić, zapovjednik šibenske policije, u prijednevnom satima u petak 11. travnja. O tome je on sam pisao u više navrata u svojim uspomena-ma. U ponedjeljak, 14. travnja, putovao sam iz Šepurine u Šibenik s redovitom parobrodskom linijom, koja stiže u Šibenik oko 7.30 sati ujutro. Išao sam prema sjemeništu i kod crkve Gospe izvan grada susreo talijanske vojnike na biciklima, okićenim s hrvatskim zastavama, kako ulaze u grad iz pravca šibenske bolnice i smještaju se na Poljani kod kazališta. Njemačka vojska već je bila prisutna u Šibeniku i njihovi teretnjaci bili su parkirani ispod biskupske palače i katedrale. Poslije desetak dana privremena hrvatska uprava u Šibeniku bila je raspršena i Talijani su preuzeli sve u svoje ruke.

Naš kolega Milivoj Karamarko preuzeo je hrvatsku upravu u kotaru Biograd na moru. Poslije nekoliko dana Talijani su ga uhapsili i zatvorili u Zadru. Na intervenciju tada državnog tajnika u Ministarstvu vanjskih poslova NDH, dr. Mladena Lorkovića, Karamarko je bio pušten iz zadržanskog zatvora i otputovao u Zagreb. Lorković je poznao Karamarku iz razdoblja prije travnja 1941.

Pod talijanskom okupacijom odnosno aneksijom ostao sam do polovine rujna 1941. Dobio sam talijansku propusnicu za konačno preseljenje u Zagreb, koja nije važila za povratak u Šibenik. Sačuvao sam original te "Lasciapassare" i bilo bi vrijedno objaviti njezin faksimil uz ovaj naš razgovor.

Stigao sam u Zagreb vlakom iz Šibenika u jutarnjim satima 15. rujna. Sreo sam kolegu Karamarka istog dana. On je tada bio glavnim urednikom tjednika *Ustaška mladež* i njegovim osnivačem u lipnju ili srpnju 1941. Ušao sam tada u uredništvo *Ustaške mladeži* i u njemu ostao do konca rata. Pisao sam u njemu uglavnom publicističke članke povijesne naravi, kao kasnije i u polumjesečniku *Plug*, glasilu hrvatskih sveučilištaraca tijekom 1944., kada je Karamarko bio stožernik Ustaškog sveučilišnog stožera.

U jesen 1941. upisao sam se na Pravni fakultet i završio pet semestara prava, a dalje se nisam mogao upisivati jer nisam položio prvi državni pravno-povijesni ispit, koga je trebalo položiti prije upisa u šesti semestar. Imao sam prilike vidjeti "Nacionale", upisne listove studenata prava iz jeseni 1941., sada pohranjene u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Ustanovio sam da su se istog semestra upisale na pravo Savka Dabčević i Neda Krmpotić, kasnije poznata hrvatska novinarka.

Nisam bio vojnikom tijekom rata radi zdravlja. Radi zdravstvenih razloga bio sam oslobođen vojne službe u lipnju 1943., kada su mobilizirani sveučilištarci, i na više kasnijih pregleda prije konca rata. Mnogi naši kolege iz šibenske gimnazije bili su časnici hrvatske vojske, neki završili u partizanima, a neki u ljotičevim postrojbama u Srbiji.

Hrvatski vojnici, domobrani i ustaše, branili su svoju državu kao hrvatski rodoljubi. Mnogi moji mladi prijatelji iz ratnih dana u Zagrebu pravili su u našim razgovorima razliku između hrvatske države kao trajne narodne vrijednosti i režima, koji je prolazan.

Matković: Godina 1945. još je jedna prijelomnica u hrvatskoj povijesti: slom NDH, povlačenje hrvatske vojske i civila prema Austriji i bleiburška tragedija. Ti si tada napustio domovinu. Kako je izgledao Tvoj rastanak s Hrvatskom, taj put u nepoznato i događanja oko Tebe u tim tragičnim danima?

Jareb: Točno u pola noći između 6. i 7. svibnja 1945. napustio sam Zagreb s posljednjim hrvatskim vlakom. Poslije podne u nedjelju, 6. svibnja, bio sam na zagrebačkom Zapadnom kolodvoru gdje su se aranžirala tri vlaka ili vlakovne kompozicije. Za sveučilištarke i sveučilištare, koji nisu bili u vojsci, bila su rezervirana tri marvinska vagona pripojena na kraju vlaka koji je vozio ranjenike Poglavnikovih Tjelesnih Sdrugova iz bolnice u Krajiškoj ulici u Zagrebu. Zapovjednik vlaka bio je liječnik dr. Šime Cvitanović, među ostalim bio je i ravnatelj bolnice na Rebru. Vidio sam, da je ušao u vlak dr. Ivo Guberina, hrvatski povjesničar i ravnatelj Ustaške pismohrane odnosno arhiva, s više velikih kofera te sam zaključio da nosi sa sobom tu arhivsku građu. Dva vlaka napustila su Zapadni kolodvor iza 23 sata 6. svibnja, a naš ranjeničko bolesnički vlak minutu, dvije iza pola noći. Upravo kada smo napuštali Zagreb, skladište municije hrvatske vojske na kraju Ilice blizu Črnomerca bilo je zapaljeno i eksplozije su davale utisak velikog vatrometa. Poslije velikih zastoja na

putu, vlak je stigao u Celje oko sedam sati ujutro u utorak 8. svibnja. Tu je nama sveučilištarcima i sveučilištarkama bilo rečeno da tko želi može se prebaciti u prazne kamione koji će uskoro krenuti prema austrijskoj granici. Kamioni su bili vlasništvo hrvatskog oružništva i prešli su slovensko-austrijsku granicu kod Lavamünda još za danjeg svjetla, vjerojatno oko 5 ili 6 sati poslije podne u utorak 8. svibnja.

Bolesnički vlak nastavio je svoj put prema Mariboru i tu pao u ruke partizanima. Dr. Cvitanović, dr. Guberina, don Jure Paršić i neke druge osobe bile su odvedene u Zagreb i tamo suđene. Dr. Cvitanović i dr. Guberina bili su osuđeni na smrt, a don Jure Paršić na višegodišnju robiju. Don Jure je kasnije izbjegao u Njemačku i na moju molbu opisao mi je sudbinu toga vlaka i svoju.

Matković: U vrtlogu zbivanja na kraju Drugog svjetskog rata stradali su deseci tisuća Hrvata. Mnogi su uspjeli izbjeći izručenje Titovoj Jugoslavenskoj armiji i zarobljavanje. Što se tada s Tobom događalo?

Jareb: U prijepodnevnim satima u srijedu 9. svibnja grupa sveučilištaraca i sveučilištarki, te drugih osoba koje su raznim vozilima prešle slovensko-austrijsku granicu prošlog dana krenula je na put. Prvi izabrani smjer bio je Graz, ali kad smo prešli više kilometara puta proširile su se glasine, da su u Graz već ušli Rusi odnosno sovjetski vojnici. Tada je pala odluka da se vratimo natrag i nastavimo put prema Klagenfurtu, glavnom gradu austrijske pokrajine Koruške. I na tom putu proširile su se glasine, da su u Klagenfurtu prisutni jugoslavenski partizani. U tom glavinjanju došao je i sumrak i odluka je pala da prespavamo kod St. Andrä. U ranim noćnim satima do naše su kolone stigli i prvi engleski vojnici, porazgovorili se s nekim našim ljudima i otišli.

Sljedećeg dana, u četvrtak 10. svibnja, odlučeno je ići putem na sjever prema Judenburgu. Kolona kamiona i raznih vozila krenula je u tom pravcu i stigla do gradića Reichenfelsa. Tu je zastala jer su vojnici raznih narodnosti, većinom Kozaci na konjima, dolazili iz pravca Judenburga i uzbuđeno govorili da su Judenburg zauzeli sovjetski vojnici. Naša kolona tada se je našla u mišolovci. Nas četvorica kolega iz šibenske gimnazije - Joso Dušević, Marijan Ugrinić, Juraj Rucker i ja - odlučili smo napustiti kolonu i dalje se probijati pješice. K nama se je pridružio kao peta osoba Jakov Krpan, činovnik gradskog električnog poduzeća u Gundulićevoj ulici u Zagrebu. On je bio rođak Duševićeve djevojke iz Zagreba, Marije Krpan. Dakle, nas petorica odlučili smo krenuti u planinu, koja je bila na lijevoj strani naše kolone gledajući na sjever. Popeli smo se u planinu oko pola kilometra i zastali. Naime, tada se je na lijevoj strani planinske padine pružio lijepi put, a prema vrhu planine nastavio se je dosta brdoviti kozji put. Ugrinić i Rucker predlagali su, da idemo lijevo lijepim putem uz obronke planine, a mi, ostala trojica, da idemo ravno na vrh planine i prebacimo se s njezine druge strane. Jer se nismo mogli složiti, Ugrinić i Rucker su ostali kod svog prijedloga i nastavili put obron-

kom planine. Iza te njihove odluke Ugriniću i Rückeru gubi se trag. Nestali su kao da ih je zemlja progutala. Nas trojica - Dušević, Krpan i ja - nastavili smo pješaćiti kozjim putem prema vrhu planine. Dan se približavao kraju kada smo odlučili prespavati pod jednim stablom na vrhu planine. Pod nekim stablima i gudurama još je bilo smijega.

Sljedećeg dana, u petak 11. svibnja, prešli smo s druge strane te planine i poslije dužeg pješaćenja ušli u dolinu rijeke Gurk (Gurkthal). Stanovnici te doline, kroz koju su prolazile izbjeglice raznih narodnosti, stavili su uz glavni put stolove s pićem i hranom za gladne i umorne prolaznike. U prvom gradiću te doline - čije mi ime više nije u sjećanju - jedan dobar čovjek pozvao je nas trojicu, od kojih je jedino Krpan govorio njemački, da svratimo u njegovu kuću gdje je pripremio topli gulaš. I tako poslije pet dana nas trojica okusismo toplu hranu. Nastavismo put dalje tom dolinom do mjesta Altmarkt, na samom kraju doline, gdje nas je primio na konak jedan dobar čovjek, a mi smo obećali pomagati na njegovom imanju. Tu smo ostali od petka 11. svibnja do utorka 29. svibnja. Preko radija smo doznali da su se jugoslavenski partizani povukli iz Klagenfurta i Koruške na Duhovski ponedjeljak 21. svibnja. Počekavši još nekoliko dana krenusmo na put prema Klagenfurtu 29. svibnja, da doznamo sudbinu hrvatske vojske, vlade i izbjeglih Hrvata civila. Nismo se vraćali natrag nego smo nastavili put s druge strane Gurkthala. Na putu smo prenoćili u nekom štaglju.

U jutarnjim satima 30. svibnja stigli smo u gradić Feldkirch. Upravo stigismo do jednog kamiona koji je vozio kante pune mlijeka u Klagenfurt. Vozač nam je ponudio da će nas odvesti u Klagenfurt. Iskrcao nas je tamo na Alter Platzu. Doznali smo tada da je sve propalo. Istog poslijepodneva 30. svibnja ušli smo u logor za izbjeglice u predgrađu Klagenfurta, Waidmannsdorf logor A. U susjedstvu su još bili logori B. i C. Dobio sam tada malu osobnu iskaznicu s brojem Raseljene osobe (Displaced person) bez koje nisam mogao izlaziti i ulaziti u logor. Kretanje je bilo slobodno i logor je bio stalno otvoren i po noći i po danu.

Ovdje je potrebno reći nekoliko riječi o sudbini našeg kolege Milivoja Karamarka. Karamarko, tada zastavnik PTS-a, bio je imenovan početkom siječnja 1944. stožernikom Ustaškog sveučilišnog stožera. Na tom je položaju ostao do nekoliko dana pred Božić 1944. Naslijedio ga je dr. Franjo Nevistić. Karamarko je bio uhapšen dan ili dva dana prije Božića iste godine i zatvoren u Petrinjskoj ulici. Bio je optužen da je sudjelovao u Lorković-Vokićevom puču. Redarstvenu istragu vodio je Ante Štitić i došao do zaključka da Karamarko nije sudjelovao u puču iako je imao slične misli kao pučisti. Karamarko je te misli i javno objavio u članku, "Republika Hrvatska", objavljenom u posljednjem broju polumjesečnika *Plug*, izišlom polovicom prosinca 1944., nekoliko dana prije njegovog smjenjivanja sa stožerničke dužnosti. Karamarko je bio izveden pred Stegovni sud Glavnog ustaškog stana u prvoj polovici travnja 1945., dobio

ukor i pušten je iz zatvora 24. travnja 1945. Trebao je ići u postrojbe PTS-a 26. travnja. Na izlasku iz Petrinjske, iz zatvora, tamo mu je ostao njegov vojnički pištolj i po njega se je svratio prije podne 26. travnja. Na izlasku iz Petrinjske bio je uhvaćen od Luburićevih vojničara, čarkara, kako su se ustaški vojnici zvali, i sproveden u Luburićevu vojarnu u Draškovićevoj ulici u Zagrebu. Nama sveučilištarcima bilo je rečeno u ponedjeljak 30. travnja, u Akademskoj menzi, gdje smo se hranili i koja je bila u dvorištu glavne sveučilišne zgrade, da je Karamarko dodijeljen Luburićevoj bojni kod Siska, kojom je zapovijedao bojnik Ante Vrban. Vrban je kasnije stradao u Kavranovoj akciji i bio pogubljen na Mirogoju 31. kolovoza 1948.

Nekoliko dana poslije mog ulaska u logor Waidmannsdorf A, stigao je u isti logor i bojnik Ante Vrban. Čim sam ga sreo, pitao sam ga za Karamarka, a on mi reče da za Karamarka nije čuo i da nije bio u njegovoj bojni. Nekoliko dana iza toga - vjerojatno oko 10. lipnja - dobih poruku iz Krumpendorfa, mjesta u neposrednoj blizini Klagenfurta, od jednog Karamarkovog prijatelja inače časnika u Luburićevoj Ustaškoj Obrani, da želi sa mnom razgovarati. Posjetio sam tog mog znanca i Karamarkovog prijatelja. On mi je ispričao sudbinu našeg kolege. U noći od 29. na 30. travnja Karamarko je po nalogu bojnika Ivica Matkovića, zapovjednika Luburićeve vojarne u Draškovićevoj ulici, bio zagušen na spavanju oko 11 sati noći 29. travnja. Karamarkov prijatelj, koji mi je to ispričao, bio je te noći dežurni časnik u toj vojarni. Čim je opazio svjetlo u Karamarkovoj ćeliji, odmah je tamo potrčao. Kad je tamo stigao, našao je Karamarka zagušenog, golog i samo u gaćicama. Vojničar, koji ga je zagušio, još je skupljao Karamarkovu robu. Neposredno iza toga, Matković je pozvao tog časnika, Karamarkovog prijatelja, i zaprijetio mu glavom ako ikada ikome bude o tom nešto rekao. Dok mi je taj časnik o tome pričao, još je uvijek bio pun straha.

U logoru Waidmannsdorf boravio sam od 30. svibnja do 26. kolovoza 1945., dakle nešto manje od tri mjeseca. Moje zdravstveno stanje bilo je vrlo loše jer sam imao otvorene rane na desnom ramenu i ispod desnog koljena tako da sam morao otići u Zemaljsku bolnicu u Klagenfurtu 26. kolovoza. Ostao sam u bolnici do svibnja 1949., dakle skoro četiri godine. Moje zdravstveno stanje postalo je dosta loše još u Zagrebu tijekom jeseni 1944. i početkom 1945. Loša ishrana u ratu, sjene na plućima i psihičko stanje beznadne ratne situacije doveli su do toga da sam dobio tuberkulozu kostiju u desnoj nozi. Sve je već bilo uređeno, da uđem u bolnicu na Rebru u ponedjeljak 7. svibnja 1945. Ali umjesto u bolnicu otišao sam toga dana u izbjeglištvo. Moje zdravstveno stanje bez sumnje se je uvelike pogoršalo napornim pješačenjem u svibnju 1945. Kroz dvije godine u bolnici, 1945.-1947., liječenje se je sastojalo od mirovanja, ležanja u krevetu i previjanja rana. Zdravstveno stanje se je zapravo pomalo pogoršavalo. U srpnju 1947. nastupila je sepsa, otrovanje krvi, i bilo mi je rečeno, ako želim živjeti, mora mi se odsjeci desna bolesna noga.

Amputacija je izvršena polovicom srpnja 1947. Poslije amputacije polako sam se oporavljao ali to je bilo daleko od ozdravljenja. Nekoliko mjeseci pred Božić 1947. dječja bolnica u Beču dobila je na dar iz Sjedinjenih Američkih Država pošiljku streptomycina, novog antibiotskog lijeka za liječenje tuberkuloze kostiju i kože. O tome su pisale sve tadašnje austrijske novine. Moj tadašnji primarijus, dr. Diesmann, izbjeglica iz Češke, čija je obitelj živjela u Beču, spremao se je provesti božićne blagdane uz svoju obitelj. Obećao mi je raspitati se za uspješnost toga lijeka. Na povratku iz Beča isticao je velike uspjehe toga lijeka i bio spreman upotrijebiti ga kod mene, ako ga mogu dobiti iz SAD.

Moj otac Marko poslao mi je iz New Yorka u pet avionskih pošiljaka 150 grama streptomycina. Od svakog grama pravljenе su dvije injekcije koje sam dobivao svakog dana. Liječenje streptomycinom započelo je, ako me sjećanje ne vara, u svibnju 1948. Iza 60 dana, 120 injekcija, rane su zacijelile i osjećao sam se zdravim. Dobivao sam na težini svakog tjedna više od pola kilograma. Kura je bila završena sa 120 grama odnosno 240 injekcija. Poslije nekoliko mjeseci pauze, od posljednjih 30 grama napravljeno je 120 injekcija koje sam primio kroz 60 dana. Kupio sam protezu i počeo se učiti hodanju.

Napustio sam bolnicu u svibnju 1949. Našao sam privatnu sobu s prehranom u Klagenfurtu. Započeo je tada proces mog iseljenja u SAD kome oću. Napustio sam Klagenfurt u prvoj polovici prosinca 1951. Otišao sam u Salzburg za dobivanje američke vize kao politički izbjeglica za stalni boravak u SAD. Poslije dobivanja vize vlakom sam napustio Salzburg za američku tadašnju vojničku bazu i luku u Njemačkoj, Bremenhaven. Ukrcao sam se na vojnički transportni brod *General Greeley* i stigao u New York 10. siječnja 1952. Bio sam tada u tridesetoj godini života.

Matković: Odlazak u SAD značio je za Tebe početak novog života. Tamo Te prihvatio otac, predratni ekonomski emigrant. Nova sredina, novi ljudi drukčijeg mentaliteta i životnih shvaćanja postali su Tvoja stvarnost. Tada si se odlučio za nastavak studija, ali ne više prava. Što je utjecalo na Tvoju odluku da studiraš povijest i kako si se uopće snašao u novoj sredini?

Jareb: Živio sam u New York Cityju od siječnja 1952. do rujna 1966., dakle preko četrnaest godina. Upoznao nove prijatelje koji su bili u sličnoj situaciji, završio studije na svjetski poznatom sveučilištu, Columbia University, i osnovao obitelj.

Među prijateljima u New Yorku na prvom bih mjestu spomenuo hrvatskog književnika Antuna Nizetea o kome sam napisao nekrolog objavljen u *Hrvatskoj reviji* 2000., te ne želim ponavljati ovdje podatke iz tog nekrologa. Nizeteo je umro u Krapini i pokopan u Zagrebu te godine. Zatim bih spomenuo Duška (Ignacija) Dujsina i njegovu gospođu Kseniju, Nikšu Miloševića, čiji je otac, ravnatelj dubrovačke gimnazije,

strijeljan na Daksi u listopadu 1944., Luku Zložilo i njegovu gospođu Vlastu Cvitanović, Ivana Pintara, američkog državljanina osuđenog na smrt u Jugoslaviji kao američkog špijuna i njegovu kćer Ljubicu. Svi su oni bili među osnivačima Hrvatske akademije u Americi, osnovane u proljeće 1953., još i danas aktivne. K njima treba pribrojiti Mira Gala, Karla Mirtha i Vinka Kužinu, koji su kasnije stigli u New York, Gal iz Argentine, a Mirth iz Clevelanda, u državi Ohio. Bio sam izvršnim tajnikom Akademije kroz prve četiri godine. Uz Karla Mirtha bio sam i urednikom Akademijinog godišnjaka, *Journal of Croatian Studies*, koji je počeo izlaziti 1960. i još uvijek izlazi. Kasnije sam kroz nekoliko godina bio predsjednikom Akademije. U New Yorku su tada živjeli Bogdan Radica, Bono Haggia, kapetan trgovačke mornarice, ing. Božo (Božidar) Vučković i narodni zastupnici HSS dr. Ivan Pernar i dr. Josip Torbar. Sa svima sam često razgovarao i izmjenjivao misli. Među svima Hrvatima raznih političkih pogleda širio sam snošljivost i savjetovao ljudske odnose.

U New Yorku sam 1953. postao povjerenikom Nikolićeve *Hrvatske revije* i ostao njezinim povjerenikom sve do 1995. Glavna zadaća povjerenika bila je držati vezu s pretplatnicima ubirući redovite pretplate. *Hrvatsku reviju* posjeduje desetak američkih sveučilišta, koji imaju slavenske studije, New York Public Library, velika knjižnica za istraživače, i Library of Congress (Knjižnica američkog kongresa - parlamenta - u Washingtonu).

Čim sam došao u New York, odlučio sam se na dalje studiranje. Moj otac Marko bio je spreman novčano mi pomoći. Tada visoko školovanje u Americi nije bilo tako skupo kao danas i prosječni radnik mogao je školovati svoju djecu na višim studijima. Odlučio sam studirati povijest jer je to bio moj najdraži predmet još iz gimnazijskih dana. Tada sam znao kolegama u sjemeništu održati povijesna predavanja na temelju Šišićevih knjiga te su me neki kolege prozvali Rački. Studij prava za vrijeme rata bio je životna nužda jer se predavanja na pravu nisu trebala pohađati. Već u jesen 1952. upisao sam se na Columbia University u *American Language Institute for Foreign Students* (Institut američkog jezika za strane studente) da bih usavršio engleski jezik. U sljedećem semestru, početkom 1953., upisao sam redovite tečajeve na *School of General Studies* (Školi općih studija) koja je bila *college* za odrasle na Columbia University. Američki viši studiji mnogo se razlikuju od naših i europskih. Viši se studiji dijele na *undergraduate* i *graduate* studije što bi se najbolje moglo prevesti na hrvatski: na diplomatske i postdiplomske studije. Na svršetku diplomskih (*undergraduate*) studija postiže se stupanj (*degree*) *Bachelor* (bakalauerat) i ti se studiji redovito upisuju u školama koje se zovu *college*. Za postići taj stupanj potrebne su četiri godine studija. Taj se diplomski studij dijeli na opću i specijalnu naobrazbu, te uključuje djelomično studij u našim gimnazijama i na sveučilištu. Meni je Columbia University priznala tri semestra za bakalauerat za moju klasičnu gimnaziju. Moja je specijalizacija bila povijest u kojoj su se morala izabrati dva

područja. Izabrao sam novovjekovnu europsku i američku povijest. Svi su ispiti pismeni. Postigao sam *Bachelor of Science* (Bakalauerat iz znanosti) u ljeti 1955.

Za vrijeme boravka u New Yorku stalno sam pribavljao knjige iz domovine koje su mi bile potrebne za studij hrvatske povijesti. Knjige mi je slala Olga Živković tada namještenica u Leksikografskom zavodu. Iz te veze razvila se ljubav i Olga je došla kao turist u SAD u srpnju 1959. Vjenčali smo se u hrvatskoj crkvi Sv. Ćirila i Metoda u New Yorku 12. rujna 1959. na temelju bračne dozvole (*marriage license*) države New York. Svatko tko se ženi treba dobiti bračnu dozvolu. Kod vjenčanja je svećenik predstavnik crkve i države te radi toga nisu potrebne dvije ceremonije, civilna i crkvena, jer crkvena ceremonija uključuje civilnu. U New Yorku nam se je rodilo troje djece: Jelica (Helena) u lipnju 1960., Ante u veljači 1962., Ivan u lipnju 1963. Četvrto naše dijete, Marko, rođen je u Lorettu u prosincu 1967. Nismo imali s njima problema, koji su česti u američkim obiteljima, da im djeca postaju alkoholičari i da uzimaju drogu. Svi su završili studije, oženjeni su, zaposleni i imaju djecu. Jelica je postigla doktorat iz psihologije s naglaskom na dječjoj psihologiji i ima dva sina. Ante je postigao magisterij iz matematike, radi kao analitičar, ima sina i očekuje kćerku u travnju ove godine. Ivan je specijalista za komjutore, radi u jednom poduzeću, i ima sina i kćer. Marko je postigao doktorat iz znanosti ljudskih ćelija, predaje biologiju na jednom sveučilištu i ima dva sina. Obično se svi okupimo za božićne blagdane u našoj kući u Lorretu i posjećujemo se preko godine.

Matković: Još u gimnazijskim danima isticao si se velikom marljivošću, temeljitošću i odgovornošću u izvršavanju zadataka. To je ostala Tvoja trajna osobina, a to je i preduvjet za ozbiljan znanstveni rad kojem si se posvetio. Rezultat je bio doktorat povijesnih znanosti i veliki broj objavljenih znanstvenih radova. Što je predmet Tvojih istraživanja? Što je sadržaj Tvoje doktorske dizertacije? Što si radio nakon postignuća doktora?

Jareb: Moj postdiplomski studij započeo sam u jesen 1955., te postigao magisterij (*Master of Arts*) u lipnju 1958. i doktorat (*Ph. D. - Philosophiae Doctor*) u listopadu 1964. I u tom studiju svi su ispiti pismeni osim dva posljednja ispita za doktorat koji se polažu pred komisijom od pet profesora. To su *comprehensive* (sveobuhvatni, pregledni) ispiti iz dva izabrana povijesna područja i ispit obrane dizertacije. U postdiplomskim studijama morao sam izabrati specijalizaciju dva povijesna područja. Izabrao sam novovjekovnu povijest Istočne Europe s naglaskom na Istočnoj srednjoj Europi, te novovjekovnu povijest Zapadne Europe.

Za magisterijsku tezu i doktorsku dizertaciju želio sam izabrati teme iz hrvatske povijesti. Mislio sam na mogućnost studije o Starčeviću ili Kvaterniku i pribavio sam skoro sva njihova tiskana djela. Izabrao sam na koncu Jadransko pitanje poslije Prvog svjetskog rata tj. razgraničenje iz-

među Italije i ondašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Mnogi primarni izvori za Jadransko pitanje bili su tada već objavljeni i to je prevagnulo u mojem izboru teze i dizertacije. Teza obuhvaća razdoblje Jadranskog pitanja od Primirja iz studenoga 1918. do proljeća 1924., potpisivanje Rimskih ugovora između Pašića i Mussolinija u siječnju 1924. Tek poslije potpisivanja tih ugovora Talijani su se konačno povukli iz tzv. treće zone u Dalmaciji koja je prema Rapallskom ugovoru iz listopada 1920. pripala Kraljevini SHS. Riječka država osnovana prema Rapallskom ugovoru bila je ukinuta i pripojena Italiji. Dakle, predmet moga istraživanja u vezi s postdiplomskim studijem bile su godine iza Prvog svjetskog rata. Pronašao sam tada i objavio u *Journal of Croatian Studies* izvještaje američkih političkih agenata iz Zagreba, LeRoy Kinga i Sherman Mileša, iz proljeća 1919. U jednom Kingovom izvještaju stoji: "Dok se vladini predstavnici naprežu čvrsto uvjeravati, da su Srbi i Hrvati jedan narod, apsurdno je to kazati".

Moja knjiga, *Pola stoljeća hrvatske politike*, napisana između magistrira i doktorata, pokazuje najbolje opsege mog povijesnog istraživanja. Razdoblje od 1895. do 1945. s naglaskom na povijesti Ustaškog pokreta i NDH jest predmet mog istraživanja.

Već prije moga doktorata počeo sam predavati na Rutgers University, u državi New Jersey, koju rijeka Hudson dijeli od New York City. Predavao sam na *collegeu* za odrasle osobe kroz tri školske godine, 1963.-1966. U jesen 1966. dobio sam stalno namještenje na Saint Francis Collegeu, Loretto, država Pennsylvania. Tu sam predavao kroz 26 godina europsku i svjetsku povijest. Otišao sam u mirovinu u proljeće 1992. kada sam navršio sedamdeset godina života. Od 1968. do umirovljenja bio sam predstojnik (*chairman*) odsjeka za povijest i političke znanosti. Saint Francis College od početka 2001. postao je Saint Francis University. U Lorettu sam kupio kuću u proljeće 1967. i u njoj živim i danas.

Matković: Kao emigrant teško si podnosio izgon iz domovine. No ista je sudbina nakon 1945. zadesila i mnoge druge Hrvate. Hrvatskih emigranata bilo je u obje Amerike i Ti si s njima održavao veze, posebno s političkim ljudima. Nastojao si sakupiti što više podataka o njihovu ranijem djelovanju koji su važni za povijesnu rekonstrukciju i povijesne prosudbe. (Bili su to dr. Lovro Sušić, dr. Juraj Krnjević, dr. Vladko Maček, Eugen Dido Kvaternik i drugi.) Kako si te veze uspostavljao i što je bio rezultat te aktivnosti?

Jareb: Prekretnicu u mojim dodirima s našim političarima predstavlja objavljivanje moje studije, *Pola stoljeća hrvatske politike*, u *Hrvatskoj reviji* 1959. i onda proširene kao knjiga 1960. Eugen Dido Kvaternik tada je uspostavio dopisivanje sa mnom, koje se je nastavilo do njegove tragične smrti. Dr. Lovro Sušić imao je sa mnom dugački razgovor kod njegovog posjeta New Yorku u kolovozu, rujnu 1962. Imam još neobjavljene bilješke, od njega potvrđene, toga razgovora. Meni i ing. Karlu Mirt-

hu ostavio je svoju rukopisnu ostavštinu poslije svoje smrti. Ta je ostavština sada kod mene u Zagrebu. Dr. Juraj Krnjević kao i Ilija Jukić kod svojih posjeta New Yorku, prije i poslije izlaska moje knjige, redovito su razgovarali sa mnom. Poslije izlaska moje knjige dopisivao sam se s dr. Mačekom i ta je korespondencija objavljena u *Hrvatskoj reviji*. Također me je tih godina i iza izlaska knjige posjećivao u više navrata u New Yorku, i jednom u Lorettu, dr. Branko Pešelj i uspostavio dopisivanje samnom. Dopisivao sam se također s dr. Milanom Blažekovićem, dr. Vjekoslavom Vrančićem, dr. Ernestom Bauerom. Uspostavio sam kasnije dopisivanje s Višnjom Pavelić, kćerkom Poglavnika dr. Ante Pavelića.

Pratio sam također cjelokupno emigrantsko novinstvo i publikacije uključivši i novinstvo hrvatskih komunista u Kanadi i SAD od kojih su neki bili na Titovoj strani, a neki na Staljinovoj poslije 1948. Kupovao sam domovinske povijesno-političke knjige i časopise, kako se to vidi iz moje knjige, *Pola stoljeća hrvatske politike*. Za mene nisu postojale tabu teme kao ni tabu ljudi s kojima se nije trebalo razgovarati i dopisivati. Izmijenio sam također nekoliko pisama sa Zvonimirom Kulundžićem, dr. Bogdanom Krizmanom u vrijeme Hrvatskog proljeća, dr. Ljubom Bobanom itd.

Matković: Poznato je da je Tvoja knjiga "Pola stoljeća hrvatske politike 1895. do 1945." nastala kao kritički osvrt na knjigu Mačkovih memoara. Kako je na tu knjigu reagirao dr. Maček?

Jareb: Iako su dr. Krnjević, Jukić i dr. Maček neke od mojih interpretacija kritički ocjenjivali, mogu reći, da je moja knjiga bila od njih pozitivno prihvaćena. Dr. Krnjević me je nagovarao na englesko izdanje knjige a, kako već rekoh, dr. Maček se je dopisivao samnom.

Matković: Tvoja bibliografija pruža uvid u problematiku kojom se baviš. Vrlo su značajna Tvoja arhivska istraživanja i objavljivanje dosad nepoznate građe. Što sada istražuješ? Što pripremaš za objavljivanje? Kakvi su Ti uopće planovi za daljnji istraživački rad?

Jareb: Sada sam upravo u pisanju knjige, *Hrvatska državna vlada od travnja 1941. do svibnja 1945.* Nažalost za pisnici vladinih sjednica kao i mnogi drugi dokumenti uništeni su od komunističke vlasti. Zadužen sam od Instituta (Hrvatskog instituta za povijest) napisati povijest Ustaškog pokreta 1941.-1945. Imam dosta skupljene građe iz ondašnjeg novinstva, ali taj projekt traži još dosta rada. Imam u pripremi za objaviti dnevnik triju hrvatskih diplomata, pisane tijekom rata. Vrlo je dragocjen opširni izvještaj o podržavljenoj imovini, nadstojnika ureda za podržavljenu imovinu, sa stanjem od 15. rujna 1943. To je zapravo cijela knjiga. Imam također skupljene izvještaje hrvatskog povjerenika sefardske židovske bogoštovne općine u Sarajevu, suca Srećka Bujasa, koje je slao hrvatskim vlastima i židovskoj bogoštovnoj općini u Zagrebu. On je spašavao i pomagao Židove i ostao povjerenikom sve do pada Sarajeva u partizanske ruke početkom travnja 1945. Imam također u planu i druge,

manje ili veće projekte. Koliko ću do toga uspjeti objaviti zavisi od Božje volje.

Matković: Koji su - po Tvom mišljenju - osnovni problemi hrvatske historiografije i koja su ključna pitanja novije hrvatske povijesti na koje treba upozoriti naše mlade znanstvene kadrove i usmjeriti njihov rad?

Jareb: Istraživanje novije hrvatske povijesti od 1848. do danas trebalo bi biti od prvotnog interesa za hrvatsku historiografiju, ali ne zaboravljajući pri tom ni prijašnja razdoblja hrvatske povijesti od kojih je nekoliko stoljeća vrlo malo istraženo. U istraživanju bi se posebice trebalo posvetiti vodećim osobama, strankama, institucijama, ekonomskom i društvenom razvoju, te kriznim prijelomnim godinama. Skoro ni jedna vodeća osoba nema solidnog životopisa temeljenog na arhivskim istraživanjima (Jelačić, Mažuranić, Šokčević, Haulik, Strossmayer, Kvaternik, Starčević, Trumbić itd.). Nema na primjer povijesti Narodne stranke nastale 1859.-1860. koja proživljava mnoge promjene u svojem postojanju. Nema povijesti Hrvatske napredne stranke, te Hrvatske samostalne stranke, kao ni Hrvatsko-srpske koalicije. Pravaštvo je istražila dr. Mirjana Gross, ali čini mi se ni tu nije rečena posljednja riječ. Razvoj odjela unutrašnjih poslova odnosno uprave, sudstva, nastave, kulturnih ustanova, ekonomskih institucija i poduzeća kao na primjer bankarstva malo su istražena. Od 1848. do 1990. bilo je nekoliko kriznih, prijelomnih razdoblja u kojima je od hrvatskog političkog vodstva i njihove politike uvelike zavisilo da li će hrvatski ciljevi biti ostvareni. Tu mislim na prekretnice od 1848., 1859.-1865., 1914.-1918., 1941.-1945. Zašto je Hrvatska uspjela na međunarodnoj razini 1990.-1995., iako početno nijedna velika sila, možda s izuzetkom Njemačke, nije htjela pomoći njezin cilj za državnom samostalnošću?

Nisam još spomenuo najnovije doba, razdoblje Jugoslavije od 1918. do 1990. Hrvatska ideja jugoslavenstva i srpski odgovori na nju nisu istraženi, kao ni srpski planovi širenja kneževine odnosno kraljevine Srbije od Garšanina do Pašića i zapisa. Hrvatsko-srpski sporazumi od Krf-ske deklaracije do Ukaza o Banovini Hrvatskoj, koje su Srbi smatrali političkom taktikom, a Hrvati temeljnom hrvatskom politikom, nisu nikada bili poštivani od Srba. Sličnu su sudbinu doživjeli AVNOJ-ski zaključci u Jajcu iz 1943. Cijeli taj razvoj potrebno je istražiti, razjasniti i analizirati. Mato Artuković u svojim studijama o srpskoj politici u Bansknoj Hrvatskoj pokazuje put kojim bi trebalo nastaviti. Za razdoblje Kraljevine Jugoslavije bez sumnje bi trebalo objaviti Dnevnik Matka Laginje, te bilješke Trumbićevih razgovora s političarima i uglednim pojedincima od 1928. do 1938.

Hrvatska bi historiografija trebala pripremiti i izdati temeljna djela neophodno potrebna za svaki ozbiljan povijesni rad. Ne postoji bibliografija hrvatskih povijesnih knjiga i brošura. Nacionalna i sveučilišna knjižnica izdala je bibliografsku građu knjiga i brošura od 1835. do

1940. u 24 knjige velikog formata i iz njih bi se dala lako izlučiti povijesna djela. Tu bibliografiju bi onda trebalo nastaviti od 1941. do danas, te onda izdavati dalje godišnje bibliografije u jednom povijesnom časopisu ili posebno. Leksikografski zavod pod uredništvom Mate Ujevića izdao je povijesnu bibliografiju rasprava i članaka od 1835. do 1940. u četiri ili pet knjiga enciklopedijskog formata. Tu bi bibliografiju trebalo nastaviti od 1941. do danas, te onda proslijediti godišnjim izdanjima. Koliko je taj Ujevićev napor uopće poznat našim povjesničarima i od njih upotrebljavan?

Na drugom bih mjestu iza bibliografije stavio izdavanje biografskog leksikona hrvatskih političara i političkih trudbenika od 1848. do danas. Pored detaljnog opisa njihovog političkog rada trebalo bi navesti njihove rukopisne ostavštine, te gdje i ukoliko su sačuvane.

Na trećem mjestu spomenuo bih arhivska pomagala, kataloge, za Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, cijeli sistem državnih arhiva, te crkvenih i privatnih. Građa u tim arhivima trebala bi biti sređena i popisana u arhivskim katalozima ili priručnicima. Inozemni arhivi od Beča, Budimpešte, Moskve, Rima i Pariza do Londona i Washingtona trebali bi biti pregledani, proučeni te onda objavljeni arhivski priručnici u kojima bi bila popisana njihova građa korisna za hrvatsku povijest. Možda će netko reći, da su to utopijski projekti. Ali bez njih se ne može biti, ako želimo da hrvatska historiografija bude na europskoj i svjetskoj znanstvenoj razini. Treba planirati i početi. Nacionalna i sveučilišna knjižnica napravila je veliki napor kod izdavanja šest velikih svezaka *Kataloga rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*. Još nedostaje indeksni svezak da bi se katalog mogao bez gubljenja vremena upotrebljavati.

Potrebno je također istaknuti znanstveni odgoj mlade generacije hrvatskih povjesničara. Mislim da je u tome napravljen veliki korak naprijed posljednjih desetak godina. Posebice je u tome zaslužan Hrvatski institut za povijest koji je uposlio oko tridesetak mladih povjesničara, omogućio im postdiplomske studije, znanstveno istraživanje i objavljivanje njihovih radova. Svaki student povijesti, pored svladavanja povijesne metodologije u seminaru, trebao bi već za vrijeme studija zalaziti u arhive, studirati i upotrebljavati u svojim radovima arhivsku građu. Nužno je da svaki student, posebice ako se želi posvetiti povijesnom istraživanju, svlada barem jedan od svjetskih jezika kao na primjer njemački, engleski, francuski, talijanski, ruski, te u hrvatskom slučaju mađarski. Latinski je nužan za povijest prije 1848. U SAD se za doktorat traži znanje dvaju jezika, pored engleskog, koji se mogu upotrijebiti u istraživanju. Potrebno je naše postdiplomske studente slati u inozemstvo na studije i rad u inozemnim arhivima.

Na koncu spomenuo bih izdavanje arhivske građe. Zar nije upravo skandalozno - upravo takav je izraz upotrijebio jedan poljski povjesničar u pismu meni 1960-ih godina - da rukopisni dnevnik Eugena Kvaterni-

ka još nisu izdani i znanstveno obrađeni. Trebalo bi nastaviti izdavanje Strossmayerove korespondencije i dokumenata, čije je izdavanje započeo Šišić 1930-ih godina i izdao pet knjiga itd. U SAD se mnogo upotrebljava *oral history*, usmena povijest. Uspostavi se znanstveni razgovor s bivšim političarima i znanstvenicima, te se razgovori s njima snime na magnetofonsku vrpcu i transkribiraju. Poštuje se sve zahtjeve ispitivanih osoba kao na primjer da se razgovor neće upotrijebiti u povijesnim istraživanjima za vrijeme njihovog života. Sugovornik mora dobro poznavati povijesne prilike da bi mogao postaviti značajna i razumna pitanja. Je li sličan projekt moguće organizirati kod nas?

Matković: U kojoj mjeri su američki povjesničari upoznati s prošlošću hrvatskog naroda? Postoji li tamo interes za rezultate naše historiografije i stižu li uopće do američkih znanstvenika naši povijesni časopisi i nova literatura?

Jareb: Hrvatski narod je maleni narod i u svjetskim razmjerima njegova je povijest zanimljiva samo za uski krug specijalista. Kao slavenski narod Hrvati spadaju među slavenske studije gdje je opet glavni fokus na veće slavenske narode: Ruse, Poljake i Ukrajince. Prije 1918. austro-ugarska diplomacija i austrijski povjesničari uvelike su utjecali na diplomate i povjesničare velikih sila. Poslije 1918. isto je činila srpska diplomacija i srpska povijesna znanost. Situacija se je poslije 1990. uvelike izmijenila. Na engleskom i drugim svjetskim jezicima objavljuju se knjige koje nastoje shvatiti i objektivno prikazati hrvatsku povijest i sadašnjost. Trebalo bi slati hrvatske postdiplomske studente na strana sveučilišta, u Ameriku, Englesku, Francusku, Rusiju, Njemačku i Italiju, kao i omogućiti stranim studentima studirati kroatistiku u Hrvatskoj.

Hrvatske povijesne ustanove i arhivi trebali bi slati svoje predstavnike i sudionike na sastanke, simpozije i konvencije u inozemstvo. Hrvatska povijesna znanost, književnost, jezik i kultura trebali bi dostojno biti predstavljeni od hrvatskih znanstvenika na takvim skupovima.

Hrvatska diplomacija bi i tu trebala imati značajnu ulogu. Kulturni izaslanici na našim veleposlanstvima trebali bi biti veza i posrednici između hrvatskih znanstvenih ustanova i inozemstva.

U SAD postoji desetak sveučilišnih i nacionalnih knjižnica koje imaju dobre, a neke i odlične, slavenske kolekcije knjiga i časopisa, a među njima i hrvatsku kolekciju. Nažalost u Zagrebu ne postoji jedna dobra znanstvena knjižara koja bi nudila hrvatske knjige i časopise inozemnim knjižnicama. Možda bi naše povijesne i arhivske časopise trebalo barem za početak slati *gratis* na desetak svjetskih poznatih knjižnica kao što su British Library u Londonu, Congress Library u Washingtonu, New York Public Library na 5th Avenue and 42nd Street u New Yorku, te na slične ustanove u Rusiji, Njemačkoj, Francuskoj, Italiji i Japanu.

Jere Jereb

R. COMMISSARIATO DI P. S.
SEBENICO

N° 5099/41

LASCIAPASSARE

Si autorizza il Sig. Jareb Girolamo di Marco
e di Kausar Gadea nato il 3.5.1922 a Seponine
domiciliato a Sebenico via _____ professione studente
di recarsi da SEBENICO a Tagliana nei giorni: dal 11 al 9
per Trasferimento definitivo
con Vale per ritorno

Documenti di identificazione: Legittimazione
Vale per viaggiare per via fiume

Sebenico, il 11 Settembre 1941-XIX

Commissario di P. S.
[Signature]

Talijanska propusnica - "Lasciapassare" iz rujna 1941.

Jere Jareb, Karlo Mirth i Vinko Nikolić u New Yorku 1965. godine

*Jere Jareb, Mira Kolar-Dimitrijević i Hrvoje Matković na predstavljanju knjige *Državno gospodarstveno povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske od kolovoza 1941. do travnja 1945. godine. Dokumentarni prikaz* (Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Hrvatski državni arhiv i Dom i svijet, 2001.) u Hrvatskom institutu za povijest*